

17. A Világszövetség keresse az összeköttetést a többi nemzetközi szervezetekkel.

18. A Világszövetség nagy jelentőséget tulajdonít a *jellemképzésnek* a nevelésben és külön bizottságra bizza a kérdés tanulmányozását.

19. Mivel a Világszövetség az *egészségügyi* nevelést tartja minden eredményes nevelés alapjának, a kérdés tanulmányozását külön bizottságra bizza azzal az utasítással, hogy e téren a hasonló egyesületekkel karöltve végezze kutatásait.

20. A Világszövetség tegye tanulmány tárgyává a *tanár- és tanítóképzést* mindazon országokban, amelyek delegátusokat küldtek a kongresszusra és az eredményt tegye hozzáférhetővé mindazok számára, akik a kérdés iránt érdeklődnek.

A Világszövetség arra kéri a társegyesületeket, jelöljenek ki egy tagot, aki összekötő lesz a saját és a Nevelésügyi Társaságok Világszövetsége között.

E határozatok mutatják, hogy a kongresszuson komoly munka folyt. Az a véleményem, hogy a Szövetség idővel meg is fogja valósítani a felsorolt húsz határozatot. A vezetés lelkes és hozzáértő férfiak kezében van (majd mind angol és amerikai), akiknek rövid időn belül tízmillió dollárnyi alap fog rendelkezésükre állani.

Skócia és Edinburgh óriási áldozatot hozott, mikor tíz napon keresztül másfélezer delegátust látott vendégül. Ez a kiváló nemzet 6000 font sterlinget ajánlott fel a rendezőségnek, amely oly vendégszeretettel gondoskodott a világ minden részéről összesereglett delegátusokról, hogy az edinburghi tíz nap mindnyájunknak feledhetetlen emléke fog maradni. Én azonban mégis úgy éreztem magam ezen a győzelmi utóünnepem, miní a szegény rokon a gazdag lakodalman. Csupa boldog, megelégedett nemzet fiait láttam magam körül, kiknek tudósai, tanárai és tanítói nem küzdenek a léttel és még a nyugati kultúrától legtávolabb eső keleti országok pedagógusai is sokszorosan jobb anyagi viszonyok között élhetnek hivatásuknak.

Kundt Ernő.

A PIARISTÁK TÖREKvéSEI A REÁLIS IRÁNYÚ OKTATÁS TERÉN A RATIO EDUCATIONIS ELŐTT:

1. A piarista iskolák történetének legszebb lapjai közé tartoznak azok, amelyek megőrik a piaristáknak a XVIII. században, a Ratio Educationis előtt végzett munkáját. Lángoló buzgóság, mindenféle akadállyal szemben tanúsított kitartás, a nyugati államok átalakító, nagy szellemi áranlatai iránt való élénk érdeklődés, egyéni kezdeményezés, mindez igénytelenséggel, lemondással párosulva jellemzi a magyar iskola e szerény munkásait. Törekvéseikben sok közös más szerzetesekével, akikkel együtt az ifjúságot vallásosságra,

istenfélelemre nevelték és a világi tudományokra oktatták; de voltak nevelői eljárásukban, oktatásukban olyan momentumok is, amelyek a piarista iskolának bizonyos sajátosságot, egyéni jelleget kölcsönöztek. E mozzanatok közül az egyik, talán a legjellegzetesebb az, hogy az oktatásban kezdettől fogva különös gondot fordítottak a reális tárgyak, elsősorban a számtan tanítására. Ez irányú törekvéseik legérdekesebb megnyilvánulásaival hazánkban a XVIII. század közepén, a Ratio Educationis előtt találkoztunk.

2. Hogy a piaristák mindig különös szeretettel fordultak a reális tárgyak felé, annak okát a következőkben látjuk: Elhárító mindenekelőtt a rendalapítónak a *nevelésről*, illetőleg *oktatásról* vallott *felfogása*, amely tradícióképpen élt tovább és érvényesült a rendtagok munkásságában. Tudjuk, hogy Kalazanti Szent József az iskolázatlan, elhagyott gyermekek nevelésére nyitotta meg iskoláját, s a piaristák csak később vonták munkakörükbe a középiskolákat. Célja volt, hogy vallásos lelkületű embereket neveljen, akiknek épp e vallásosság és az iskolában szerzett ismeretek alapján kell a társadalomban boldogulniok; „mert ha a gyermekek — amint írja — zsenge éveiktől kezdve a jámborságban és ismeretekben neveltetnek, mindenestre remélni lehet, hogy egész életük szerencsés lefolyású lesz“.¹ Egy másik helyen: Legfőbb gondunk lesz, hogy a szegény gyermekeket semmiképen meg ne vessük, hanem inkább nagy türelemmel és szeretettel minden erénnyel felékesítsük.² Eppen ezért mindenkit befogad iskolájába s a vallásos nevelés mellett tanítványait olyan ismeretekre tanítja meg elsősorban, amelyek az életben szükségesek, hasznosak lesznek. E felfogás szerint a tudásnak van sajátlagos értéke, az ismeretközlésre a nevelés mellett szükség van, s az ismeretanyag kiválasztásában fontos szempont a gyakorlatiasság. E felfogás érezteti a hatását minden tárgy tanulásánál, mindenfajta ismeret közlésénél s befolyással van a tanítás módjára is. „Úgy a grammatika, mint bármely más tudomány tanításában rendkívüli módon hasznos a tanulók számára, ha a tanító valamiféle könnyű, hasznos és amennyiben lehetséges, rövid módszert alkalmaz s ezért érdemes lesz nagy gondot fordítani arra, hogy a tárgyban legügyesebb és legtapasztaltabb szerzők közül a legjobb választassék ki.“³

Az oktatói tevékenység ilyen felfogásából, az eljárásmodok gyakorlatiasságából szinte önként következik, hogy a Kalazantius iskolájában különös gondot fordítanak arra a tárgyra, amelynek az életben leginkább kézzelfogható a haszna, amelynek a tanítása módszer tekintetében a többi tárgyak szempontjából is különös fontosságú: a *matematikára*. Leveleiben gyakran buzdítja rendtársait e tárgy tanulására, iskolájában külön

¹ Const. Prooem. I.

² Prooem. III.

³ Const. II. c. XI., 5.

aritmetikai osztályt rendez be, nagy figyelemmel kíséri az osztály munkáját, mert a legtöbb tanuló innen az életbe kerül s itt kell őket ellátni gyakorlati útmutatásokkal; világosan látja, hogy e tárgy tanulása „a jövőben nagy becsülésnek fog örvendeni.“ Amikor leveleit, a számtan tanítására vonatkozó megjegyzéseit olvassuk, eszünkbe jutnak Locke szavai, akinek az oktatásról, az eljárás módok gyakorlatiasságáról vallott nézetei egészen közel vannak a piarista rend alapítójának e tekintetben vallott felfogásához. „A számtan az elvont gondolkodásnak a legkönnyebb neme és épp ezért az elme legelőbb szokik hozzá és leggyorsabban fogja fel; hozzá még annyira szükséges a mindennapi élet minden mozzanatában, hogy nála nélkül semmibe sem tudnánk belefogni. Ennyi bizonyos: a számtanból soha túlságos sokat nem tudunk, sem kelletlenül jobban nem érthetjük azt, amit tudunk. Tehát amikor csak lehet, azonnal gyakoroljuk a fiút a számlálásban, gyakoroljuk, amennyire felfogása engedi, tegyük vele ezt mindennap mindaddig, míg a számokban teljes biztosságra nem tett szert.“⁴ Jellemzőnek tartjuk azt a jelenséget, hogy Locke neveléstani munkáját a XVIII. században a piarista tanárképzőkben olvasták, magyarázták s a magyar provinciában is buzgón olvasták, részint francia nyelven, részint Borosjenői Székely Adám fordításában.

Annak, hogy a reális tárgyak, főképen a matematika és fizika a XVIII. században olyan nagy közkedveltségnek örvendtek, egy további oka az, hogy a piarista iskolákban mindegyre terjedt annak az eklektikus filozófiának a tanítása, amelyet Corsini Ede piarista, a pisai akadémia tanára összefoglalásában az Olaszországban megfordult piaristák megismertek, magukévá tettek s hazájukban terjesztettek. Ez a filozófia természeténél fogva az ó- és középkori bölcselőkön kívül nagy lelkesedéssel fordul az újkor nagy gondolkodói, természettudósai: Bacon, Galilei, Descartes műveihez, akik — mint Corsini nevezi — a mechanikai filozófiát bámulatraméltóan művelték.⁵ Ez a filozófia nemcsak formát, de anyagot is vesz a fizikából és matematikából, amelyek művelése ismerete, éppen úgy, mint Platonnál, nélkülözhetetlen feltételévé lesz a bölcselkedésnek.

Ennek a tradíciónak, ezeknek az okoknak tulajdonítható, hogy a rend minden időben különös gondot fordított a reális tárgyak tanítására, ügyelt arra, hogy e tárgyakból mindenekelőtt tagjai nyerjenek alapos kiképeztetést s hogy e tárgyak az iskolában is taníttassanak s hogy a rend tagjai sajátlagos rendeltetésű intézetekben is kivehessék részüket a szakszerű reális irányú oktatásból.

3. A különböző piarista provinciák tanárképzőinek mintája volt a rendi mintaintézettel: a *Collegium Nazareum*mal kapeso-

⁴ Locke: Gondolatok a nevelésről. (Fordította és bevezetéssel ellátta Mutschbacher Gyula. Bp. 1914, 188. l.)

⁵ Eduardi Corsini Cl. R., Sch. P.: *Institutiones Philosophicae*. Venetiis, 1743 Praefatio XXXIII.

latban szervezett tanárképzés. Ide küldtek minden provinciából jeles tagokat, hogy a kollégium szervezetét, tanulmányi rendjét, szellemét tanulmányozzák, itt volt Konarsky Szaniszló, a lengyel közoktatásügy reformátora, itt voltak a magyar provinciából a Cörver bárók, Bajtay Antal, Tomeján Sándor, Horányi Elek, akik tapasztalataikat, itt szerzett ismereteiket az itthoni rendi tanárképzés és iskola korszerű átalakításában gyümölcsöztették.

Ebben az intézetben, amely hűségesen őrizte Kalazanti Szt. József hagyományait, a XVIII. század első felében tanított Paolo Chelucci, aki hosszabb ideig igazgatója is volt az intézetnek. Harmincévi gyakorlat alapján írta meg matematikai és geometriai tankönyveit, amelyeket az egész rendben használtak a tanárképzőkben. „Akik hajlamuknál fogva aritmetikusok, úgy látszik — mondja, hogy minden tudomány iránt fogékonyak. Innen van, hogy minden időben sok, igen tudós férfiú fáradozott azon, hogy az aritmetika elemeit rendszerbe foglalja és magyarázza, mivel azok hasznát és nagyon is szükséges voltát ismerték.”⁶ Mértani könyvében arra törekedett, hogy ami a tudósok műveiben nincsen eléggé megmagyarázva, vagy ami a növendékek értelmét meghaladja, részletesen kifejtsé és rendszeresen megmagyarázza.⁷ Könyveivel nagy szolgálatot tett a tanárképzés ügyének s mélyítette a piarista iskolák azon hagyományát, hogy a reális, elsősorban a matematikai tanulmányokra különös gondot fordítsanak. Ez a *rendi tanárképzés*, amelynek az egyetemes és tartományi gyűlések határozatai alapján legteljesebb ismertetését a lengyel rendtartományi rendelet-gyűjteményében találjuk meg (Ordinationes, Visitationes Ap. pro prov. Pol. Anno 1754. I., II., III.), 3—4 évig, olykor hosszabb ideig is tartott s ez alatt az egész idő alatt, sőt már a noviciátus második évében tanították a matematikát, geometriát és fizikát, egyfelől, hogy a gimnáziumban, amelynek grammatikai osztályáiban rendes tárgy volt a számtan, ezt tanítani tudják; másfelől, hogy e tanulmányokat felhasználhassák a filozófiánál; de tekintettel voltak arra is, hogy a nemesi konviktusokban rendi tanár láthassa el e tárgyak tanítását. Rendszeresen tanulták Chelucci, Corsini, Wolff matematikai, geometriai compendiumait, tanultak mechanikát, statikát, hydrostatikát, hydraulikát, olvasták Newton, Descartes, Boyle, Kepler s a piarista Dalham Flórián munkáit. Hazánkban a XVII. század végén és a XVIII. század elején a kezdetleges állapotok miatt nem valósult meg a tanárképzésnek a külföldi provinciákban dívó rendje, bár egyideig Krakkóban képeztek tanárokat, de ha központilag nem is, egyes házakban itt is megvolt a professzorium s állandó gondoskodás tárgya volt az, hogy az iskolai számtan tanítására alkalmas egyéneket képezzenek. Amelyik gimnáziummal kapcsolatban volt filozófiai kurzus, továbbá különleges rendeltetésű intézetekben: mint a váci Theresianumban, a szempei kollégiumban, mindenütt voltak, akik a tanári pályára készül-

⁶ Institutiones Arithmeticae Auctore Paulino Lucensi Romae 1743.

⁷ Institutiones Analyticae Auctore Paulino Lucensi Venetiis 1743.

tek elő. Attól kezdve, amióta a magyar rendtartomány önállóvá lett, az első évet leszámítva, élénk összeköttetés volt a magyar és az olasz provincia között, többen megfordultak Franciaországban, Németországban, úgyhogy a XVIII. század ötvenes éveitől kezdve a tanárképzésben éppen abban nyilvánul a külföldi oktatásügy tanulmányozásának hatása, hogy a történelem, földrajz s a reális tanulmányok egyre nagyobb jelentőségűek lesznek. Egy-egy külföldet járt rendtag évről-évre más intézetben tanít, hogy rendtársait megismertesse tapasztalataival.

A XVIII. század ötvenes éveiben a reális tárgyak szempontjából sokat tanultak a magyar piaristák a németektől, első sorban a *bécsiektől*, akik hírnevüket jórészt éppen ezeknek a tárgyaknak tanításával szerezték. A *Löwenburg-féle konviktusban* és a *savoyai lovagi akadémián* a rend sok kiváló embere tanított, akik közül többen kiténtek a természettudományok és a matematika művelésével. Így Bauer Fulgentius (1735—1765), aki természetrajzot, matematikát és filozófiát tanított s több, a korában nevezetes munkát írt. (*Dissertatio de electricitatis theoria et usu. Entwurf von Problemen aus der Naturlehre und Grössenlehre.*) Schwarzer János, akinek a kettős könyvvitelbe vágó füzetait a Bécsi Kereskedelmi Egyesület adta ki (*Vollständiges kaufmännisches Rechenbuch*). Neumann Lajos: *Historia et geographia cum antiquitatibus Graecis et Romanis*, 7 kötet. Anzilutti Kamill, aki kísérleti fizikát és természetrajzot tanított. Zankel Fábián, akinek nevezetes az *Exegesis meditationum secundum Cartesium c.* munkája. Dalham Flórián, aki több természettudományi munkájával tűnt ki. A bécsi tanárképző fizikai múzeummal volt kapcsolatban, amely jól fel szerelve a kísérleti fizika tanításához szükséges műszerekkel, volt továbbá természetrajzi gyűjteménye. Ezt a tanárképzőt gyakran látogatták a magyar piaristák. Volt, aki ott nyerte rendszeres kiképzését (pl. Königsacker József gróf), de többen legalább szüniidei tanulmányokat végeztek Bécsben.

A tanárképzőn kívül nevezetes hatással voltak a magyar piaristákra azok a *tanfolyamok*, amelyeket a német piaristák 1763—1788 tartottak azoknak a részére, akik *kamarai* hivatalokban akartak elhelyezkedni. Minthogy a piaristák vezetése alatt álló legérdekesebb intézményre, a *szempci kollégiumra*, e kollégium tanárainak kiképzetésére, működésére a bécsi tanfolyamok közvetlen hatással voltak, röviden megemlékezem e tanfolyamok keletkezéséről, berendezéséről.

1762-ben gróf Sinzendorf Lajos kamarai elnök tanítókat keresett, hogy megtanítsák a szükséges számtani ismeretekre azokat, akik a kamarai hivatali állásokra pályáznak. Az első tanfolyamot az udvari kamara egyik főtisztviselője tartotta a gróf házában, de a következő, 1763. év januárjától kezdve e tanfolyamokat abban a házban tartották, amelyet a német, cseh és magyar piaristák vettek meg Migazzitól, s amelyben a bécsi egyetem jogi fakultása volt, mielőtt ez a Mária Terézia alatt

épült új egyetemi épületbe költözött volna. Ezt az épületet a három provincia azért vette meg, hogy alkalmat adjon tagjainak Bécsben hosszabb tartózkodásra, amely rendszeren tanulmányokkal volt egybekötve. Ezek a „Rechnungscollegien“ tehát a piaristák épületében folytak s megtartásukra, miután az ajánlatot elfogadták, jogosultságot kaptak a piaristák. E tanfolyamon négy rendtag tanított. Tárgyak voltak: a váltószámítás és kettős könyvitel, a kamarai számvitel, a geometria és gyakorlati matematika, végül a szépírás és helyesírás.⁸ A tanfolyam költségeit a császári kincstár fizette. Ezekre a tanfolyamokra van utalás a szempei coll. oeconomicum alapító levelében, ahol szó van arról, hogy a piaristák a kollégiumi tárgyak tanításában való jártasságuknak és buzgalmuknak jelet adták Bécsben.

Lássuk ezek után, hogy mit tettek a piaristák a reális irányú oktatás terén a *gimnáziumokban*, *konviktusokban* s milyen volt a működésük az első szakirányú főiskolán: a *szempei kollégiumban*.

4. Ismeretes, hogy a piaristák iskoláikat a jezsuita iskolák mintájára rendezték be. A hatosztályú gimnázium legfontosabb, jó ideig majdnem egyetlen tárgya a latin volt. A jezsuita iskolák tanulmányi rendjét szigorúan megszabta a Molindes-féle típus, „amely (mint Fináczy Ernő mondja monumentális munkájában: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában) nem egyéb, mint az egész gimnázium tananyagának módszeres feldolgozása, még pedig ama kor álláspontjáról kiválóan lelkiismeretes és tervszerű feldolgozása: az első gimnáziumi utasítás, melynél teljesebbet és részletesebbet e korban sehol sem találunk“.⁹ A piaristáknak ilyen tanulmányi rendje nem volt. Általánosságban mintául vették a jezsuita iskolákat az osztályok elnevezésében, jórészt a latin nyelv tanításának beosztásában, de a tanulmányi rendet részleteiben a rendi káptalanok határozatai alapján állapították meg; e határozatok között pedig kezdettől fogva több rendelkezést találunk arra, hogy a rendalapító különös ajánlására s rendi hagyományoknak megfelelően tanítsák a számtant; a megokolás rendszeren ez: „nihil enim pro vitae rerumque humanarum usu in quavis conditione utilius est“.¹⁰

A tanulók jegyzetekből tanulták meg az anyagot, amely többnyire a négy alpműveletre és a hármasszabályra terjedt ki. 1697-ben jelent meg *Moersch Lukács Arithmeticus practicus*¹¹, amelyet tankönyvül is használtak, hogy — mint az előszóban mondja — mentesítse a tanulókat a szabályok írásától, továbbá, hogy akik a grammatikai osztályok után elhagyják az iskolát, azok tanulmányaikat kiegészíthessék, akik pedig másfajta iskolában tanultak, ahol számtant nem tanítottak, azok a legszükségesebb ismereteket megszerezhessék. Arra törekszik,

⁸ Brendler: Das Wirken der P. P. Piaristen in Wien. S. 208.

⁹ I. 106.

¹⁰ Ordinationes II. 14.

¹¹ Arithmeticus Practicus utilitati publicae allatus Tyrnaviae 1697.

hogy a tanulót könnyű módszerrel, mintegy kezénél fogva vezetve lépésről-lépésre haladva tanítsa meg számolni; lehetőleg sok és érdekes példákat közöl, hogy ezzel is kedvet szerezzen.

Bajtay és Cörver methodusa szerint pro capacitate discentium minden osztályban kell tanítani az *aritmetikát*; tanították a *geografiát* is térkép segítségével. 1752-ben Bécsben a piarista iskolák részére dolgoztak ki egy reformtervezetet. E tanácskozásban Bajtay is résztvett. Nagyon valószínű, hogy az ő elvesztett methodusán is, mint ahogy a Cörver-féle methoduson is érezhető e reform hatása. E szerint az alsó négy osztályban tanították a négy alaplóműveletet, a poétikai osztályban a hármasszabályt és a társaságszabályt, a retorikai osztályban az eddig tanultakat összefoglalták. A filozófiai osztályokban tanították aritmetikát, algebrát, geometriát, polgári és katonai építészetet és fizikát.

Nálunk a piarista iskolák tanulmányi rendjét 1762-ben foglalták össze Barkóczy primás felhívására. Ez a tanulmányi rend, amely későbbi hivatalos felterjesztésekben is szerepel, mutatja, hogy a hatosztályos piarista gimnáziumban minden tanuló tanulta a reális tárgyak közül az aritmetikát és a geografiát. Voltak intézetek, amelyekben ennél többet tanítottak. A tatai gimnázium alapítólevele szerint¹² ott a VI. osztályban tanították a *kereskedelmi és gazdasági könyvvitelt*. A filozófiai osztályokban: algebrát, gyakorlati mértant, polgári és katonai építészetet.

Különös gondot fordított a rend a *váci Theresianumra*, amelynek tanulmányi rendje világosan mutatja, hogy a rend mennyire iparkodott megfelelni mindazon követelményeknek, amelyeket már ekkor főképpen a nemesi ifjak nevelésével szemben támasztottak. A reáliákból azt az anyagot, amelyet a bécsi Löwenburg-féle konviktusban tanítottak (a differenciál-számítás kivételével) a Theresianumban is tanították.^{12*}

A piarista nevelés és oktatás gyakorlatiasságának elismerését látjuk abban is, hogy Mária Terézia az első katolikus *árvaházat*, a *tallósit* 1766-tól kezdve a piaristákra bízta.¹³ Az árvaházban a számtant és rajzolást Dom Flórián tanítja, aki tanárképzői kiképzését Szempcen nyerte.

5. Azokat a törekvéseket, amelyeket a piaristák a reális irányú oktatás terén kifejtettek, virágjuktban szemlélhetjük a *szempci kollégiumban*; lássuk azért ez intézet történetéből azokat a momentumokat, amelyek az érdekes intézmény tanulmányi rendjére, szellemére, a tanárck munkájára vonatkoznak.¹⁴

A kollégiumot 1763-ban alapította Mária Terézia. A magyar udvari kancellár abban az előterjesztésben,¹⁵ amelyben a

¹² Lásd az 1874/75-i Ertesítőt.

^{12*} V. ö. A váci Theresianum története c. munkámat. Vác, 1922.

¹³ V. ö. Fináczy id. m. I. 192.

¹⁴ A szempci kollégium történetét még nem írták meg. Tanulmányi rendjét ismerteti Fináczy E. i m. I. 256-60 l. és Zelovich Kornél: A m. kir. József-műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története c. munkája 28-33. l.

¹⁵ Orsz. Lev. Ud. Kanc. Or. Ref. 1763/260.

kollégium alapítását javasolja, előadja, hogy e természeti javakban igen gazdag országban szükség van egy olyan szakiskolára, amelyben hivatásosan tanítják a geometriát, a dicasteriumi és megyei hivatalokban szükséges számolási eljárást, a kereskedelmi számtant és a mezőgazdaság elveit. Szükség van egy ilyen iskola minél előbbi felállítására a belföldi kereskedelem és a mezőgazdaság, továbbá a megyék és városok pénzügyi adminisztrációja szempontjából. Azok az ismeretek, amelyeket ebben fognak tanítani, szakismeretek, amelyeket nem tanítanak a gimnáziumokban. Előterjesztést tesz a növendékek felvételére vonatkozólag, arra, hogy milyen tárgyakat tanítsanak, milyen könyveket használjanak, összefoglalja azokat az előnyöket, amelyek egy ilyen intézet működéséből az államra háramlanak s végül ajánlja, hogy a királyné bízza az intézet vezetését a piaristákra.

A tanfolyam három évfolyamú volt, a tanulókat a filozófia elvégzése után vették fel. Tanítási nyelve német volt.

Hogy ez az intézet mit jelentett az országra nézve, hogyan fogták fel a piaristák feladatukat, azt legjobban láthatjuk abból a hatalmas beszédből, melyet az intézet igazgatója, Valero Jakab mondott 1764-ben a felavatási ünnepségen.¹⁶ Dicsőíti a királynőt, aki a háborúskodás alatt is gondoskodott alattvalóiról. Az állam ügyeinek intézését és az igazságügyet a legkiválóbb államférfiakra és bírákra bízta. A magas egyházi állásokat olyan emberekkel töltötte be, akik tehetségükkel, tudományukkal, hajthatatlan vallási meggyőződésükkel tüntek ki, országait hasznos kertészeti iskolákkal, iparvállalatokkal, árvaházakkal, kórházakkal és különféle alapítványokkal látta el, s ezáltal összes alattvalóinak jólétén fáradozott. Alkotásai közül egyik legnevezetesebb ez a kollégium, amelynek feladata, hogy kedvet keltsen növendékeiben az állami szolgálat iránt s őket arra ki is képezze. Ez az intézet a polgárok ügyességének és az állam jólétének fejlesztésével foglalkozik. Meg akarja a polgárságot tanítani arra, hogy miképen kezelheti vagyonát észszerűen, hogyan gyarapíthatja és hogyan használhatja azt célszerűen. Korunk sokkal felvilágosodottabb, semhogy valaki az állami gazdaság fontosságában kételkedhetnék. Az állami birtokok kezelése fontos dolog. Rátermett és képzett emberekre van szükség, akik a bányákban, koronauradalmakban feljebbvalóik intézkedéseit végrehajtják. Ilyeneket képez ez az iskola. Minden pályára képeztek elegendő férfiút, csak a más országokban annyira fellendült kereskedelmi, gazdasági tudományok árvák országunkban. Ennek az iskolának egyik legfőbb tárgya a *könyvvitel*. A különféle bevételek és kiadások összefüggésükben pontos számításokkal járnak együtt. Számításokhoz van kötve a bank, a bánya, az adóhivatal. Ezek a számítások pontos könyvvitelt tételveznek fel. Ami az épületeknél az alap, az a vállalatoknál a jó könyvvitel. Az állam a jó könyvvitel előnyeit

¹⁶ A kegyesrend központi levéltárában.

az utolsó földművesig éreztetheti; sokan azt gondolják, hogy a gazdálkodáshoz elegendő az egyszerű gyakorlati tapasztalat. Azonban híres gazdasági írók meggyőznek arról, hogy éppen úgy, mint a tudományokban, itt is vannak elvitathatatlan tételek, tanok, amelyek alapján boldogulhat úgy az állam, mint a magánosok. A *gazdasági iskola* az állam és a polgárok jóléti forrásainak bővítésére ad útbaigazításokat, megtanít mindenkit arra, hogy mire fordítsa okosan a fölöslegét, hogyan kerülje el a hiányt, vagy legalább is hogyan kisebbítse. Kiterjeszkedik a szántóföldre, szőlőre, iparágakra, kereskedelemre, általában a közjólétre. Ezekből nyilvánvaló, hogy mennyire fontos a gazdasági iskola. Eddig fiatalságunk alig tudott valamit a helyes gazdálkodásról. Tudatlansággal kezdte öröksége kezelését. Az az iskola, amelyet végzett, nem nyújtott neki olyan ismereteket, amelyek a haza boldogulását, az élet kényelmességét célozzák. Sokan csak a jogtudományokat tartották olyanoknak, amelyek a közjót előmozdítják, de nem értettek ahhoz, hogy a föld kincseit ki tudják aknázni. A lakosok egyedül a föld termőképességében bíznak, a maguk szorgalmával nem igen járulnak hozzá a termelőképesség fokozásához. Vannak nagy területek, amelyek egészen műveletlenek. A helyes gazdálkodásnak eddig sok akadálya volt, amelyekért nem érheti vád az ősoket, de minket igen, ha nem javítjuk meg a gazdálkodás rendszerét a gazdasági tudományok segítségével.

Azok között az ismeretek között, amelyeket ez az iskola közöl, fontos a *térképkészítés*. Szükséges a térkép a töltések építésénél, a mocsarak lecsapolásánál, a folyók használhatóvá tételénél, vízvezetékeknél, csőhálózat lefektetésénél, malmok, országutak építésénél. Tanítják itt a *bányászat* tudományát is. Illő, hogy fiatalságunk erre a pályára is lépjen. Nem helyes, hogy magyarok hiányában a bányák vezetését idegenekre kell bízni, ami a külföld előtt azt a látszatot kelti, hogy a magyar fiúk erre a pályára nem alkalmasak.

Az iskola a *mechanikát* is fontosnak tartja, ennek vízi és szárazföldi műveit. Érc- és sóbányáink annyira tele vannak vízi és szárazföldi ilyen munkával és emberekkel, mintha csak földalatti városok volnának. Ezek szakszerű vezetése, fenntartása, találmányok megkísérlése, a kiadások apasztása nagy tudást kívánnak. Nagy hiány van továbbá jó utakban, hajókban, malmokban, zúzóknak, nincs elég gyár, fejletlen a kézműipar. Kisebb vállalatok képzett emberek hiányában nem boldogulnak és ez azt a látszatot keltette sokakban, hogy nagy vállalatokkal sem boldogulna az állam. Szükség van tehát erre az intézményre, hogy kedvet ébresszen a lakosokban a mechanikai tudományok iránt. Tanítják a *polgári építészetet* is, amelynek körében olyan ismereteket közölnek, amelyek figyelembevételével célszerű és tartós épületeket tudnak emelni. Az intézetekből kikerülő építészek terjesztetni fogják a jó ízlést és kedvet csinálnak a polgároknak az építkezéshez. Végül gondot fordítanak a *fogalmazásra* és a *kereskedelmi üzletek szaknyelvére*. Most már

visszautasítjuk a külföld azon vádját, hogy a magyar csak püreskedik, csak jogot tanul. Mi mindent tanulunk, ami a közjót szolgálja.

Valero e beszéd elmondása előtt Bécsben tartózkodott, ott tanuja volt a piaristák tevékenységének a kereskedelmi szaktanfolyamon, ebből magyarázható, hogy a szempei kollégium fontosságát elsősorban abban látta, hogy ez is kereskedelmi és gazdasági szakoktatást fog nyújtani. Azért ezeknek az ismereteknek a fontosságát fejtegeti a beszéd kétharmad részében.

Az intézetben tényleg végzett munkáról a rektor jelentései alapján alkothatunk képet. Irányadóul veszem az első három évben végzett munkáról szóló összefoglaló jelentést.¹⁷ E szerint a *geometriából* tanították Wolff Elementáit, az elméletet lehetőleg mindig a gyakorlattal összekötve. Az elméleti aritmetikai és geometriai ismeretek elsajátítása után megismertették a geometriai eszközöket. E tanulmányok közben a tanulók magánszorgalomból térképeket készítettek. Az elmélet befejezése után a községgel határos szölőket, majd a környékben levő községek: Magyarbél, Sárköz, Boldogfa stb. határaitban elterülő földeket, erdőket mérték fel s megfelelő méreteken rajzot készítettek. Eközben volt szó az utak javításáról, a földek helyes beosztásáról (szántó, legelő, rét stb.). A síkmértonon kívül tanították a *geometria subterraneát*, amely feltételezi a trigonometriai ismereteket. Ezek segítségével végeztek magasságméréseket, majd a *bányászati mértanra* tértek át. Ismertették a bányászati méréseket, a bányák különböző neveit, szerkezetét, a külföldön és nálunk használatban levő műszereket, eszközöket, azok használatát. Mivel a tanításnál bányák nem voltak rendelkezésre, a szükséges méréseket különböző mezei ösvényeknél végezték. Ezeknél a méréseknél is készítettek térképeket. Tanulták a csatornázást, a folyók szabályozását, végül ismertették a körmöci, selmeci és máramarosi bányák térképeit.

A *mechanikából* is elmélet előzte meg a gyakorlatot. Ismertették a gépek fajtáit, szerkezetét. Különös részletességgel szóltak a malmokról, néhányat a helyszínen is tanulmányoztak.

A *hidrostatikában* a cseppfolyós testek tulajdonságait kísérletekkel illusztrálták. Malmoknál tanulmányozták a vízi energia gazdaságos felhasználását. A hidraulikában a vízi vontató gépeket, ezek szerkezetét s a híres selmeci bányák hidraulikus gépeit ismertették. Fontos tárgy volt a *kettős könyvvitel*, amelyet kitűnő könyvek alapján tanítottak, még pedig nemcsak kereskedelmi és magángazdasági, de állami szempontból is. Az elméleti ismereteket az állami élethől vett példákkal magyarálták. Kiszámították, hogy egyes vármegyéknek mennyi hadiadót kell fizetni a lakosság számarányához képest. Ismertették azt a módszert, amelyet az állami deputáció az osztrák és cseh rendek 18 milliónyi hitelének kezelésében követ; magyarálták a sóhivatalok számadásait; hogy ne téved-

¹⁷ Orsz. Lev. H. T. Lad. E. fasc. 10.

jenek az adózásra vonatkozó számításoknál, az eredeti számadásokat a katonai és polgári illetékes hatóságoktól kérték be.

Az *oeconomia* keretében tulajdonképpen kamarai számviteli tanítottak; a királyi kamara gondoskodásából megkapták a sőhivatalok, szabad királyi városok számadásait s ezek alapján ismertették az azon hivatalokban dívó módszert. A bevételek és kiadások pontos vezetésének módját a tanulók napról-napra vezetett jegyzékükben a maguk gyakorlatában is megismerték. E diariumszerű füzeteket minden hónap végén megvizsgálta az *oeconomia* tanára. E tanulmányok körében volt szó arról is, hogy hogyan növelhetők a kincstár jövedelmei, mi módon lehet az alattvalók vagyonát megtartani és a köz javára növelni. Tanították a *mezőgazdaság* elemeit, *oeconomia urbana* elnevezés alatt a gyár- és kézműipart. Eleinte e tárgy körében közöltek ismereteket a politikai tudományok köréből; így: az állam benépesítéséről, szépségéről, az alattvalók egészségének megóvásáról és más, a politika körébe tartozó kérdésekről, amelyekről mások sok böles dolgot mondtak és gondoltak. A mezőgazdasági ismeretek közlésével arra a belátásra nevelték a tanulókat, hogy a természetes hozamának növelését megfelelő szakismeretekkel lehet elérni.

A *polgári építészet* körében a Wolff Elementái alapján tanított elméleti tudás megszerzése után ismertették a nagyszerű oszlopos és más épületek neveit, a díszítéseket, ezeknek elhelyezését, az épület belső részeinek (folyosók, lépcsők stb.) elhelyezését. Képen bemutatták a nevezetesebb épületeket. Hogy a *rajzolásban* nagyobb ügyességre tegyenek szert, tárgyalták a perspektíva elméletét. Az építkezésekkel kapcsolatban ismertették a költségvetés elkészítését is.

Tanították a *német nyelvet* Gottsched nyelvtana alapján: a *stilus curialist*, gyakorolták magukat a tanulók hivatalos iratok kiállításában, hogy megszokják és elsajátítsák a szaknyelveket. Hogy a szakképzettség megadása mellett jó polgárok is legyenek azok, akik a kollégiumból kikerülnek, tanították *valástant* és *erkölcsant*.

A piaristáknak ez az új munkakörben kifejtett munkája széles körök figyelmét felhívta a kollégiumra, az ország vezető emberei közül sokan megfordultak Szempcen, hogy közvetlenül megismerjék a tanulók buzgóságát, az új tanulmányok hasznos voltát. Többen megfordultak ott az 1764. évi pozsonyi országgyűlés tagjai közül, akik nagy elismeréssel szóltak mindarról, amit tapasztaltak, csak az fájt nekik, hogy az intézet nyelve német. Szóvá is tették ezt, s az országgyűlés kérte a királynőtől, hogy az intézet nyelve magyar vagy latin legyen, de hasz-talanul.¹⁸

A szempci kollégiumban kifejtett működésnek nagy jelentősége volt a rendben több szempontból. A rend vezetősége külföldre küldött tagokat, hogy kellően megállhassák helyüket a

¹⁸ Hist. dom. Sempe, a rendi központi levéltárban.

kollégiumban; a tehetségesebb fiatalokat ide küldték tanárképzőbe; azok közül a tanárok közül, akik itt tanítottak, tapasztalataikat, ismereteiket többen részint reális irányú könyvek írásában (Königsacker: *Scriptura duplex*), részint gyakorlati módon építkezéseknél érvényesítették (Valero, Tomeján Tatán, Kiss Adorján Veszprémben).

6. A piarista iskolát a gyakorlati élet teremtette meg, a rendben tradíció az oktatás önzetlen felfogása, ennek tulajdonítható, hogy tanulmányi rendjét mindig tudta a haladó idő követelményeihez alakítani. Amikor a *Ratio Educationis* érvénybe lépett, a piaristákat nem találta készületlenül; a reális tárgyak tanítását nemcsak a gimnáziumban tudták ellátni, hanem főiskolákban és az egyetemen is tanítottak matematikát piaristák: köztük Dugonics András.

Kisparti János.

ÚJABB TÖRTÉNETDIDAKTIKAI IRODALOM.

Az utolsó évtizedek didaktikai irodalmában különösen előkelő helyet foglalnak el a történelemtanítás reformjára vonatkozó kérdések. Összefügg ez kétségtelenül azzal a visszahatással, amely a XIX. századi történeti pozitivizmussal szemben magában a történelem tudományában idézett elő mélyreható változásokat, első sorban ismeretelméleti szempontból, de a gyakorlati történetírás szempontjából is. Összefügg a XIX. század fokozódó világversenyével, élethorizon-tágulásával s a kérdések növekedő tömegével, amelyek nem maradhatnak felelet nélkül. Mintha a történelem most kezdene a maga teljességében a „*magistra vitae*“ magaslatára emelkedni nem mint egyszerűen tények regisztrálója, nem mint állapotok rekonstruálója csupán, hanem mint hatalmas öneszmélete önmagunknak elmúlt életvalóságunkra nézve, de önmagunkra eszméltető jelenünkben, irányokat megsejtető jövőnk szempontjából. A világháború romboló folyamatában, majd utána a tekintélyek megsemmisülésének korában mind intenzívebben válik tudatossá a történeti szemléletnek világnézetet formáló ereje. A történelem tanításának kérdése ezen a ponton kapcsolódik bele a kort irányító tényezők sorozatába s mint ilyen fordítja maga felé figyelmét nem csupán a gyakorlati szakférfiaknak, hanem kultúrpolitikusoknak és a tudomány nagynevű tekintélyeinek is.

Amidőn 1918-ban a berlini *Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht* előadás-sorozatát rendezett többek között a történetdidaktika kérdéseinek megvitatására is, valóban nagynevű történetészek és filozófusok siettek kifejteni véleményüket. Megjelent az előadó asztalnál *Georg Simmel: Vom Wesen des historischen Verstehens*, *Ernst Troeltsch: Die Bedeutung der Geschichte für die Weltanschauung*, *Friedrich Meinecke: Die Bedeutung der ge-*